

JITKA BREŠOVÁ

ARABSKÉ EKVIVALENTY ČESKÝCH SLOVOTVORNÝCH PROSTŘEDKŮ VYJADŘOVÁNÍ VOLUNTATIVNÍ MODALITY

Modalita voluntativní (dále MV, též modalita slovesná - Buráňová-Benešová 1980, s. 105, modalita diktální - Adamec 1973, s. 142, volní - Bauer 1967, s. 89) představuje spolu s jistotní modalitou nekonstitutivní (fakultativní) složku výpovědi. Je modalitou objektivní, tzn. že mluvčí volní poměr (dispozici) činitele (původce) děje k realizaci děje pouze konstatuje.

Prostředky vyjadřování MV jsou především lexikální (Grepl-Karlík 1986, s. 173); jsou to tzv. modální slovesa a modální predikativa (např. české *muset, smět, moci, dovést, umět; být nucen, schopen, povinen; lze* atd., které mají ve většině jazyků odpovídající lexikální ekvivalenty). Dalším prostředkem sloužícím k vyjadřování MV jsou infinitivní větné konstrukce (Grepl-Karlík 1986, s. 173), vyskytující se především ve východoslovanských jazycích (Porák 1967, Hrabě 1968): *Мне надо идти, Тебе нельзя писать, Ему уже никогда не податься*, a existující v omezené míře rovněž v češtině (zástaralé infinitivní konstrukce, v nichž je nositel modální dispozice specifikován substantivem ve formě subjektového dativu: *Vojtěchovi bylo bezpečně vyléztí z podzemního průchodu* - Tyl, a živé konstrukce deagentní neumožňující specifikovat nositele modální dispozice: *Je vidět Sněžku, Ještě je ta tráva sůt*).

Grepl a Karlík (1986, s. 173) uvádějí nově jako jeden z prostředků vyjadřování MV v češtině prostředky slovotvorné, sloužící k vyjadřování modální kategorie možnosti. Jedná se o sufixy *-ný, -itelný*, jimiž se tvoří adjektiva nesoucí význam prosté možnosti: */ne/žitelný, /ne/potopitelný, /ne/porazitelný, /ne/pitný, /ne/rozpuštný* atd., a o sufixy *-avý, -ivý*, sloužící k tvoření adjektiv nesoucích význam schopnosti: */ne/hořlavý, /ne/vodivý, /ne/vynalézavý, /ne/léčivý, /ne/předvidavý* atd.

Při srovnání prostředků sloužících k vyjadřování MV v češtině a moderní spisovné arabštině (dále jen arabštině) zjistíme, že v arabštině

slouží k vyjadřování MV podobně jako v češtině většinou prostředky lexikální (ǧaǧibu ^ʕalajka 'an taf^ʕala hādā - *Musíš to udělat, dosl. Musí se na tobě, abys udělal to*) a rovněž obdoba českých konstrukčních prostředků (^ʕalajhi 'an jaǧhaba 'ilā hunāka - *Musí tam jít, dosl. /Je/ na něm, aby šel tam* - Brešová 1987).

Nesetkali jsme se však v arabštině s obdobou českých sufixů -ný, -elný, -avý, -ivý. Tyto české slovo tvorné prostředky mají své arabské ekvivalenty v jiných prostředcích, a to morfologických a lexikálních.

Prostředky morfologické

Jedná se především o participium aktivní některých sloves, např.:

ʕal-milhu mutahallilun fī-l-mā'i - *Sůl je rozpustná ve vodě, dosl. Sůl /je/ rozpouštějící se ve vodě* - prostá možnost (arabština neuzivá v kladné přítomné větě spony),

hādā-t-muhandisu mubdi^ʕun - *Tento inženýr je vynálezavý, dosl. Tento inženýr /je/ vynalézající - schopnost,*

hādīhi-z-zahratu mu^ʕaligatun - *Tato rostlina je léčivá, dosl. Tato rostlina /je/ léčící - schopnost.*

Rovněž participium pasivní od některých sloves může v určitém kontextu nést význam prosté možnosti (pro vyjadřování významu schopnosti se participia pasivního neuzivá - důvody jsou zřejmě sémantické):

kitābatu hādā-t-tālibi maqrū'atun - *Písmo tohoto studenta je čitelné, dosl. Písmo tohoto studenta /je/ čtené,*

hādīhi-l-mu'ādalātu mahlūlatun bi tarīqatajhi - *Tato rovnice je řešitelná dvěma způsoby, dosl. Tato rovnice /je/ řešena dvěma způsoby.*

Význam prosté možnosti a schopnosti nese často i pasivum imperfekta, provázené většinou výrazy jako bi sur^ʕatin - *rychle, dosl. s rychlostí,* bi suhūlatin - *snadno, dosl. s lehkostí:*

hādīhi-l-mazharījatu min zuǧāgin juksaru bi suhūlatin - *Tato váza je z rozbítného skla, dosl. Tato váza /je/ ze skla rozbije se s lehkostí - prostá možnost,*

hādīhi-l-māddatu tuhtaraqu bi sur^ʕatin - *Tato látka je hořlavá, dosl. Tato látka se spaluje s rychlostí.*

Prostředky lexikální

Vedle uvedených prostředků morfologických užívá arabština jako ekvivalentů českých slovo tvorných prostředků k vyjadřování prosté možnosti a schopnosti i prostředků lexikálních; jsou to především výrazy: qābilun - *vhodný, způsobilý k něčemu, sāliḥun - podobný význam, a k vyjadřování schopnosti u osob rovněž výraz qādīrun - schopný něčeho:*

hādīhi-l-mu^cādalatu qābilatun li-l-halli bi tarīqatajni - dosl. Tato rovnice /je/ způsobilá k řešení dvěma způsoby + prostá možnost.

hāda-l-mā'u sālihun li-š-šurbi - Tato voda je pitná, dosl. Tato voda /je/ způsobilá k pití - prostá možnost.

hādīhi-l-māddatu qābilatun li-l-ihtrāqi - Tento materiál je hořlavý, dosl. Tento materiál /je/ způsobilý k hoření - schopnost.

hāda-l-muhandisu qādirun ^calā-l-ibdā^ci - Tento inženýr je vynálezavý, dosl. Tento inženýr /je/ schopný na vynalézání - schopnost.

Podobným prostředkem je i konstrukce *sarī^cun* - rychlý + *masdar* (slovesné substantivum plnicí v arabštině rovněž funkci infinitivu, který zde neexistuje):

'al-māddatu sarī^catu-l-ihtrāqi - hořlavá látka, dosl. látka rychlá hořením.

Jako ekvivalentu českých slootovorných prostředků možnosti užije arabština často i opisu s modálními slovesy: *jumkinu* - umožňuje se (pro prostou možnost i schopnost), dále *jağūzu* - dovoluje se, *jasīru* - jde, *jasihhu* - dovoluje se, *jasluhu* - je dobré (pouze pro prostou možnost):

hādīhi-l-mu^cādalatu jumkinu/ jağūzu/ jasīru halluhā bi tarīqatajni - Tato rovnice je řešitelná dvěma způsoby, dosl. Tato rovnice umožňuje se/ dovoluje se/ jde řešení její dvěma způsoby (prostá možnost);

hādīhi-l-māddatu jumkinu ihtrāquhā - Tato látka je hořlavá, dosl. Tato látka umožňuje se zapálení její (schopnost).

K vyjadřování nemožnosti/neschopnosti slootovorným způsobem užívá čeština záporných tvarů adjektiv se sufixy *-itelný, -ný, -avý, -ivý* (nečitelný, nepitný, nehořlavý, nevodivý). V arabštině je negace prosté možnosti nebo schopnosti u ekvivalentů uvedených českých adjektiv signalizována několika způsoby.

Participium činné i trpné a výrazy *qābilun, qādirun* a *sālihun* jsou negovány pomocí zápornky *ğajru* - ne-, po níž následuje genitiv, nebo záporným slovesem *lajsa* - není, po němž následuje akuzativ *masdaru*:

hādīhi-l-kitābatu ġajru maqrū'atīn - dosl. Toto písmo /je/ nečitelné;

hādīhi-l-kitābatu lajsat maqrū'atan - dosl. Toto písmo není čitelné;

hādīhi-s-safīnatu ġajru qābilatīn li-l-ğaraqī - Tato loď je nepotopitelná, dosl. Tato loď /je/ nezpůsobilá k potopení;

hādīhi-s-safīnatu lajsat qābilatan li-l-ğaraqī - dosl. Tato loď není způsobilá k potopení.

Passivum imperfecti je negováno zápornkou $\bar{l}\bar{a}$ - ne:

$\bar{h}\bar{a}\bar{d}\bar{i}\bar{h}\bar{i}$ -l-māddatu $\bar{l}\bar{a}$ tuhtaraqu bi sur^catin - Tato látka je nehořlavá, dosl. Tato látka se nespaluje s rychlostí;

^cindanā gajšun $\bar{l}\bar{a}$ juqharu - Máme neporazitelnou armádu, dosl. U nás /je/ armáda nepordží se;

zápornka $\bar{l}\bar{a}$ neguje i slovesa *jumkinu*, *jağūzu*, *jasīru* atd.:

$\bar{h}\bar{a}\bar{d}\bar{i}\bar{h}\bar{i}$ -l-mu^cadalatu $\bar{l}\bar{a}$ jumkinu / $\bar{l}\bar{a}$ jağūzu / $\bar{l}\bar{a}$ jasīru *halluhā* - Tato rovnice je neřešitelná, dosl. Tato rovnice neumožňuje se/ nedovoluje se/ nejde řešení její.

Zápor modálních výrazů v arabštině může být signalizován rovněž i výrazem *mustahīlun* - nemožný + *masdar*:

$\bar{h}\bar{a}\bar{d}\bar{a}$ -š-šubbāku min zugāgin *mustahīlun kasruhu* - Toto okno je z nerozbitného skla, dosl. Toto okno /je/ ze skla /je/ nemožné rozbítí jeho;

$\bar{h}\bar{a}\bar{d}\bar{i}\bar{h}\bar{i}$ -l-māddatu *mustahīlun* *ihitirāquhā* - Tato látka je nehořlavá, dosl. Tato látka /je/ nemožné zaplění její;

tentýž význam lze popřipadě vyjádřit konstrukcí:

$\bar{h}\bar{a}\bar{d}\bar{i}\bar{h}\bar{i}$ -l-māddatu *mustahīlatu*-l-*ihitirāqi* - dosl. Tato látka /je/ nemožná zaplění.

Závěrem můžeme konstatovat, že zatímco repertoár lexikálních a konstrukčních prostředků vyjadřování MV je v arabštině a češtině do značné míry podobný (srov. Brešová 1987), prostředky slovtvorné sloužící k vyjadřování MV, významového odstínu prostě možnosti a schopnosti existují pouze v češtině; v arabštině nacházíme na stejném místě prostředky morfologické - participia aktivní a pasivní a passivum imperfecti, a prostředky lexikální - výrazy *qābilun* (způsobilý), *sālihun* (ditto), *qādirun* (schopný), *sarī^cun* (rychlý), popř. opis s některými modálními slovesy - *jumkinu* (umožňuje se), *jağūzu* (dovoluje se) aj.

Při vyjadřování nemožnosti, neschopnosti se u českých slovtvorných prostředků užívá pouze zápornky *ne-*; u arabských ekvivalentů těchto českých výrazů se setkáváme s větším počtem záporek - *gajru* (ne), *lajsa* (není), $\bar{l}\bar{a}$ (*ne-*), *mustahīlun* (nemožný).

L I T E R A T U R A

- ADAMEC, P.: Tři roviny modálnosti a jejich vztah k aktuálnímu členění.
In: Otázky slovanské syntaxe III, 1973, s. 141-148.
- BAUER, J.: Modálnost výpovědi a kategorie slovesného rodu. Jazykovědný časopis, 18, 1967, s. 89-91.
- BREŠOVÁ, J.: Vyjadřování modálních významů nutnosti, možnosti a záměru v češtině a moderní spisovné arabštině (Kandidátská dizertační práce). Brno 1987. Univerzita J. E. Purkyně. Fakulta filozofická.
- BURÁNOVÁ-BENEŠOVÁ, E.: Vztah postojoyvé modalitě a emocionalitě. In: Otázky slovanské syntaxe IV/2, 1980, s. 105-108.
- GREPL, M - KARLÍK, P.: Skladba spisovné češtiny. Praha 1986.
- HRABĚ, VI.: K vývoji jednočlenných infinitivních vět v ruštině a češtině. In: Otázky slovanské syntaxe II, 1968, s. 351-358.
- PORÁK, J.: Vývoj infinitivních vět v češtině. Praha 1967.

LES EQUIVALENTS ARABES DES PROCÉDES FORMATIFS TCHEQUES
EXPRIMANT LA MODALITE VOLUNTATIVE

A côté de moyens lexicaux et de constructions syntaxiques avec l'infinitif exprimant la modalité voluntative (MV), il y a en tchèque aussi des procédés formatifs - les suffixes -ný, -teľný, -avý, -ivý (p.e. vodič - conducteur, hořlavý - inflammable etc.) qui servent à exprimer l'aptitude et la possibilité.

L'arabe, qui a beaucoup de traits communs avec le tchèque quant aux moyens lexicaux et ceux de construction, n'utilise pas de procédés formatifs pour exprimer la MV. Comme équivalents des procédés formatifs tchèques on rencontre en arabe des moyens morphologiques ou lexicaux. Parmi les moyens morphologiques ce sont surtout des participes actifs et passifs: *mutahallilun* (se dissolvant, mais aussi soluble), *maqrū'un* (lu, mais aussi lisible), parfois aussi des formes passives de l'imparfait: *'al-mazharījatu min zugāgin juksaru bi suhūlatin* (le vase de verre facile à casser); parmi les moyens lexicaux il faut nommer les expressions *qābilun li + masdar* (capable), *sālihun li + masdar* (apte), *qādirun 'alā + masdar* (capable), *sarī'un + masdar* (rapide) et souvent aussi les verbes modaux *jumkinu* (on peut), *ja'uzu* (on permet) etc.

L'article traite aussi d'équivalents arabes des procédés formatifs tchèques à la forme négative. On constate qu'il y a en arabe plusieurs particules ou mots négatifs - *'ajru + génitif du participe (ne-)*, *laysa + accusatif du participe ('il n'est pas)*, *lā + forme passive de l'imparfait (ne... pas)*, éventuellement *mustahilun + masdar (impossible)*.

